

nőnek minden becsületes iparkodása kárbaveszett arra, hogy össze-forrassa őket. A férj szerepét Táray Ferenc játszotta. Igéretes színészi képesség, de játéka még zökkenős és technikája kissé érdes. A kis vidéki félparaszt lány szerepében Somogyi Erzszi mutatkozott be. Ez az egészen kezdő színész nő meglepően igaz hangokat hallatott. Temperamentuma és ábrázolási módja Ligeti Juliskára emlékeztet. Még persze nem tudhatni, mivé fejlődik, azt sem, hogy skálája minő széles, de ha a kritika és a közönség túlságosan el nem kényeztetik, akkor azt hisszük, hogy egyike lesz kiválóbb művésznőinknek.

Galamb Sándor.

Maurice Barrès. Csak a minap halt meg Pierre Loti. Most eltűnt a francia irodalom egy másik nagy egyénisége is, kinek regényeiben két nemzedék érzésvilága s gondolkodásmódja tükröződik vissza, és aki a mai francia ifjúság nevelője, szellemi vezetője volt. Művei annyira benne gyökeresnek nemzete életében, hogy a külföld csak igen keveset fordított le belőlük, s nálunk szinte ismeretlenek maradtak. Pedig Franciaország mai nagyságának ő volt egyik építő mestere.

Barrès írói pályája az 1880-as években kezdődik, abban az időben, midőn Franciaország értelmisége, melynek önbizalma megcsorbult a szedáni katasztrófa után, egy nagy lelki krízisben vajúdott. A középiskola hivatalosan a kanti filozófiát tanította. A tiszta ész szempontjából a lélek valóságába vetett hit hibás következtetésen alapszik, a szabadakarat éppúgy bizonyítható, mint a determinizmus, Isten fogalma csak a tiszta ész üres eszménye: a diák ezt tartja meg belőle. S ha kikerül az életbe, a gondolkodó ifjú okvetlenül a Hegel filozófiájába ütközik, melyet Taine és Renan népszerűsítettek Franciaországban. E szerint: az élet folyton hömpölygő folyam, a világ állandóan tökéletesbül, ami ma igazság, a fejlődés szempontjából már nem egy részben tévedés. S a francia ifjú ledönti lelkében Isten képét, más úton keresi most az igazságot. A természettudományok nagy fejlődése, a Darwin-teória, ígéri neki, hogy majdan eljuthat hozzá. Hiszen Taine ezzel biztatja: „A tudomány

alkalmazásában és a mi világfölfogásunkban egy új művészet, új erkölcs, új politika, új vallás rejlik; nekünk jutott feladatul, hogy azt megkeressük. Renan pedig „A tudomány jövője” című ifjúkori munkájában arca borul az új fétis előtt.

Mivel pedig e felfogás szerint egész szellemi életünk, lelkünk teljességgel megmagyarázható, determinált jelenségek, a tudományok közt is különleges helyet foglal el a pszichológia, mely a természettudomány „exakt” módszerével művelve, föltétlen bizonyos eredményekhez juthat. „Az ember járó théoréma” — mondja Taine —, mechanizmus, mit részeire lehet szedni. „A bűn és erény épp oly termékek, mint a vitriol és a cukor.” Hinnünk egyelőre semmiben sem lehet, mert a végleges, bizonyos eredmények csak a tudomány jövő fejlődésétől várhatók. Az elv tehát: mindent megfigyelni, mindent megérteni, semmit el nem ítélni. Hit, meggyőződés nélkül azonban a tettek nincsen értelme, a cselekvés útja sötétbe vész. Jobb erre az útra rá sem lépni.

Ezt a lelkiállapotot, mely igyekszik mindent átérteni és átérzeni, anélkül, hogy a gondolkodás és érzés valamely formájánál vagy valamely tárgyánál megállapodnék, a mult század nyolcvanas éveiben „*dilettantizmus*”-nak nevezték. S ez ugyanoda vezetett az irodalomban, ahová a romantizmus már egy más úton eljutott: az egyéniség imádatához.

„Erkölcünk, vallásunk, nemzeti érzésünk összeomlottak, életünket többé nem irányíthatják, azért — míg tanítómestereink megtalálják az új igazságot — az Én-hez kell tartanunk magunkat, mint egyedüli igazsághoz.” E sorokat Barrès írja, ki 1888 és 1891 közt „*Az Én kultuszának regényei*” címen egy három regényből álló ciklust ad ki. Ha ehhez hozzáveszünk egy negyedik regényt (*L'ennemi des lois* 1892), egy utirajzgyűjteményt (*Du sang, de la volupté et de la mort* 1893) és három röpiratot (*Trois stations de psychothérapie* 1891; *Le culte du moi* 1892; *Toute licence sauf contre l'amour* 1892), az előbb vázolt lelkiállapot lehető legteljesebb képét kapjuk meg. Barrès meg is vallja, hogy célja „a napjaiban belső élettel bíró egyének érzésmódját festeni”, s ő használta először e lelkiállapot megjelölésére

azt a szót, melyet azóta sokszor ismételték: „erkölcsi gyökértelenség“.

Barrès az „*En*“-t az érzések és gondolatok folyton változó, de folyton tökéletesíthető kis világának fogja föl, melyet a természetünknek megfelelő külső hatások elfogadása által módszeresen művelhetünk és fejleszthetünk.

Első regényének (*Sous l'oeil des Barbares*) fiatal vándora, ki az igazság és boldogság keresésére indul, a „*bonhomme Système*“-től csak azt tanulja meg, hogy a földön nincs semmi bizonyos. A szerelemben keresi a boldogságot, de kedvese elhagyja. Az igazságot az eszményben keresi, de csakhamar megérti, hogy a barbárok mindig elárasszák az eszme templomát. Egy öreg filozófus egy párisi kávéház terraszán megmagyarázza neki, hogy a dicsőség mindig ügyesen alkalmazott trükkök eredménye. És ekkor arra a gondolatra ébred, hogy az igazságot és boldogságot önmagában, saját lelkében kell keresnie.

Miután ezt az igazságot megtalálta (*L'homme libre*), mindenekelőtt meg akarja tisztítani énjét mindentől, ami benne idegen, ami nem saját egyéniségéből fakadt. De ennek föl-tétele az önismeret. Olvassa Benjamin Constant és Sainte-Beuve regényét; kiknek érzésmódja hasonló volt az övéhez és akik tudták elemezni érzéseiket. Mindent elfogad tőlük, miben önmagára ismer. Majd meg-gondolva, hogy az egyén csak töre-déke annak a fajnak, mely szülte s a vidéknek, melyen nevelkedett, szülőházájának, Lotharingiának föld-jén, történelmében, múzeumaiban keresi azokat az igazságokat, melyek egyszersmind az ő egyéni életének igazságai lesznek. Miután így ön-magát megismerte, most már egye-düli célja lesz: egyéniségét mind-azzal gazdagítani, mi számára asszi-milálható. Ezt keresi egy velencei utazásban, Leonardo da Vinci ké-peinek tanulmányozásában.

Barrès legszebb és nálunk is leg-ismertebb regényéhez, a *Le jardin de Bérénice*-hez érkezünk. Hőse észre-veszi, hogy mai éne a tegnapi rom-jain emelkedik és holnap ismét romba dőlhet. Ekkor találkozik Bé-rénice-szel, kit régen, kislány korá-ban ismert és aki most számára mintegy az érzelem szimbóluma lesz. Tőle — ki szerelmese halálát siratja

— megtudja, hogy csak a tudat alatti, tehát minden okoskodástól ment elemek adhatják meg lelkünk-nek az egységet. Ezek tudatosá téte-lével tökéletesbülünk. S a Jardin de Bérénice Philippe-je a fölfedezés gyönyörében felkiált: „Minden lépesőfokról, hova a tudat alatti ele-mek segítségével följutunk, tágabb látókör nyílik a világra. Várom a pillanatot, mikor majd oly magasra jutok a lények lépesőjén, hogy ma-gamba ölelem az egész univerzumot s az tudatosá válik bennem. Akkor majd eljutottam ahhoz a tökéletes *En*-hez, mely elvem és céloom... Az abszolút öntudat, *Isten leszek*.“

S nincs kegyetlenebb ennél az egoizmusába zarkózott, magát Isten-nek képzelő embernél. Delrio, az „*Un amateur d'âmes*“ című novella önző kísérletezője, okokanővérel, ki ed-dig Drezdában élt, Spanyolországba utazik, hogy Pia érzelmi nevelését betetőzze. Az égő klíma — úgy gon-dolja — elő fogja őt készíteni a sze-relemre. De a kísérlet balul üt ki. Pia unokatestvérebe szeret és megöli magát. Delrio azonban egyáltalában nem érez lelkiismeretfurdalást. „Pia emléke lelkének valami állandóságot kölcsönzött és ettől fogva boldogabb lett, mert egy érzelmi központ köré csoportosíthatta gondolatait.“ Egy ifjú szerelmes így gondolkodik hal-dokló kedveséről a szoba apró tár-gyai közt, melyek boldogságát lát-ták: „Fölösleges lett volna, hogy tovább is köztünk maradjon, mert mi már eggyé lettünk. Semmit sem adhatott többé nekünk. Minden, amit lelkéből magunkéva tehet-tünk, megmarad ezekben a dolgok-ban és bennem.“ Ehhez az életfel-fogáshoz vezetett Taine pszicholó-giai kísérletezése és erkölcsi kö-zömbössége. Ilyen ideológiák fojto-gatták az 1880-as években felserdülő fiatal nemzedék lelkét. Belőlük szo-morú magabazárkózás, tette képtelen lemondás származik: „Nin-csen értelme az életnek — mondja Barrès —, sőt az napról-napra kép-telenebbé válik. Alávetjük magun-kat minden illúzióknak és világosan tudjuk, hogy csak illúziók: ez a mi szerepünk.“

De mikor Barrès utolsó én-regé-nyeit írja, Franciaország már ke-resi az ingoványból kivezető utat.

Eppen Taine egyik volt tanítvá-nya, Paul Bourget, támadja meg

először — *Le disciple* (1889) című regényében — a mestert. A pszichológiai kísérletezésért való rajongás, melyet sem vallásos, sem erkölcsi meggyőződés nem tart féken, e regény hőseit — Adrien Sixte (Taine) tanítványát — a gyilkossághoz vezeti. Barrèsnek hasonló tárgyú novellájától azonban Bourget regényét az különbözteti meg, hogy benne az erkölcsi fölháborodás hangja szól. Taine olvasta e könyvet és ezt írta: „Az én nemzedékemnek vége.”

A következő évben Faguet XVIII. századról írott könyve meglehetősen kedvezőtlenül szól arról a francia filozófiai áramlatról, melyben az új pozitivisták életfelfogás is gyökerezett. Ugyanekkor Larisse és Vogüé egyesületet alakítanak, mely azt tűzte ki célul, hogy az egyetemi ifjúságot politikai állásfoglalásra bírja.

Barrès még röpiratban védi a dilettantizmus álláspontját, de már maga is keresi, hogyan lehetne az egyén társadalmi cselekvésének értelmet adni. Az *Un homme libre* arra a meggyőződésre jut, hogy miután lelkünket megismertük és kiműveltük, kereshetünk teret egyéniségünk érvényesítésére. Hiszen ekkoriban Barrès már tényleg belevetült a politikai életbe. 1889-ben Nancyban képviselővé választotta magát, de ebben eleinte — mint a *Jardin de Bérénice*-ben is megvallja — nem valami politikai meggyőződés, hanem dilettantizmusa vezette. Pszichológiai kísérleteit most már a tömegekre akarja alkalmazni s a népgyűléseken az „inconscient” megnyilatkozását keresi.

Az Én álláspontját föladvá, Barrès a *L'ennemi des lois*-ban (1892) keresi először az egyén megbékülését a társadalommal. Az anarchia egy szelidebb formájában találja azt meg. Mi, művelt emberek — mondja itt André Maltère — kiknek a törvények hosszú uralma alatt már vérünkbe átment a más jogainak tisztelete, kövessük bátran belső ösztönünket s egyedüli élet-szabályunk az legyen hogy másnak fájdalmat ne okozzunk. Akik azonban még nem jutottak el az erkölcsi fejlődés e pontjához, vessék magukat alá a törvények betűjének.

Ez a megoldás túl elvont volt. Alapot, eszményt nem nyújthatott a

cselekvésnek. De a fejlődés már más irányban is indult. 1882 óta, mikor Brunetiére „Le roman naturaliste”-je éles kritikai fegyverekkel támadja meg a korabeli regény pozitívizmusát, az idealizmus újjászületik a francia szellemi életben és irodalomban. Mikor pedig ugyanő 1895-ben a *Revue des deux Mondes* híres újévi cikkében kijelenti, hogy a tudomány csődöt mondott nagy törekvéseiben, mert képtelen helyettesíteni a keresztény erkölcsöt, vissza kell tehát térnünk a valláshoz: az irodalmi megtérők egész sora követi őt.

Másrészt a Boulanger tábornok körül fölpezsdülő nemzeti remény-ségek politikai állásfoglalásra kényszerítik a francia ifjúságot, mely előbbi álláspontját föladvá a nacionalizmus táborába tömörül. A revanche gondolata erősödik. Egy új lelkiállapot kezd kialakulni, melynek a vallás és nemzetiség érzései képezik a gerincét. S ezt az új lelkiállapotot ismét csak Barrès fejezi ki legteljesebben, amikor 1897-ben egy új regényciklusba kezd „*A nemzeti energia regényei*” címmel, mert résztvett ő is abban az átalakulásban, melyen kortársai keresztülestek. Stílusa is megváltozik. A túlfinomodott szimbolikus irány helyébe erőteljesebb duzzadó, izmos, Balzac-szerű nyelv lép.

A ciklus első regénye (*Les déracinés*) 1897-ben jelent meg. Benne Barrès annak az ifjúságnak lázas érvényesülési vágyát rajzolja, mely határozott eszmény és cél nélkül került föl vidékről a kozmopolita Párisba, teret keresve önző becsvágyának kielégítésére. A következő két regény a múlt század utolsó évtizedének két legnagyobb francia politikai mozgalmát beszéli el, a boulangizmust (*L'appel au soldat* 1900) és a Panama-ügy viharát (*Leurs figures* 1902).

Azonban, bár Barrès már ekkor lemond arról a reményről, hogy a tudomány valaha egy új morált adhatson nekünk, a katolicizmus erkölcsi álláspontját csak később (*La colombe inspirée* 1913) fogadja el. Egyelőre inkább a kor másik áramlatát, a nacionalizmust igyekszik pontosabban meghatározni és elméletileg megokolni, mint azt előbb már a dilettantizmussal megtette. Ezáltal

lesz Barrès ismét nemzetének vezetője és nevelője.

A nemzetiség szónál ugyanis Barrès a falura, a vidékre gondol, a mindent magához idomító fővárossal szemben. Egészségtelennek tartja, hogy az etnikai tekintetben annyira különböző francia vidékek minden szellemi értéke elveszítse nedűjét, zamatját a kozmopolitizmus nagy főzőüstjében. Pedig a Touraine-i más, mint a normand, a breton különbözik a délfranciától, mintha nem is egy nép volnának. Mindegyik saját őseitől és fájától örökli a maga külön lelki alkatát. E kisebb faji egységeket foglalja nagyobb egységbe a Haza fogalma.

Az egyén feladata hazájával szemben az, hogy faji örökségét életével valóra váltsa és azt változtatlanul átadja fiainak. Egy szem vagyunk elődeink és utódaink hosszú láncolatában; kötelességünk, hogy a megelőző láncszemet erősen fűzzük a következőhöz. A vidéki iskolák tehát ne csak általános ismeretekkel tömjék tele tanulóik fejét, hanem nagy gondot fordítsanak arra, hogy megismertessék a föld történetét, szellemét, szükségleteit, mi később a diákot irányíthatja pályája megválasztásában. Időzünk hosszan azon a földön, melyben lelki gyökereink mélyen lenyúlnak, ismerjük meg azt a kötelességet, melyet „a föld és a halottak” határoznak meg. Csak azután keljünk útra, hogy ekép megismert földadatunkat teljesítsük.

Igy azután nem leszünk „gyökértelenek”, mint az az öt lotaringiai diák — Barrès lotaringiainak vallotta magát —, kiknek tanáruk csak a Kant-féle filozófiát adta útravalóul (Les déracinés). Párisba jönnek, hogy tanulmányaikat az egyetemen folytassák. A quartier latinban töltött évek után Suret-Lefort képviselő lesz, de politikai meggyőződés híján egyedüli célja dicsvágyának kielégítése. Renandin — ki előbb újságíró, később képviselő — arra fordul, ahonnan nagyobb anyagi előnyöket remél. Roemerspacher, ki történelemmel foglalkozik, elzárkózik a cselekvéstől. Sturel (Barrès) a napi politika küzdelmeiben őrli fel erejét. De két gyöngéjellemmű társuk, kik a vidék és kisváros erkölcsi légkörében becsületes emberek maradhattak volna,

pénzszóvárságukban belemerülnek a világváros sártengerébe és gyilkosságra vetemednek. Egyedül Saint-Phlin teljesíti kötelességét hazájával szemben, mert — nem hallgatva tanára buzdítására — ősei földjén marad és apai örökségét műveli, növeli.

Barrès új életfölfogása — bár a determinisztikus fajelmélethez, melyen alapul, sok szó férhet — individualizmusát kibékíti a társadalmi szerepléssel, a tettel. Ezzel ismét az akkori ifjúság lelkiállapotát változtatja tudatos világnézetté. A fiatalok most ismét köréje gyűlnek és szellemi vezetőjüket tisztelik benne. A L'Echo de Paris-ban a háború alatt megjelent és később tíz kötetben összegyűjtött cikkei, politikai vitázásai nagy hatást gyakoroltak a mai francia nemzedékre. Nagy műveltség és nagy tetterő egyesültek egyéniségében. S a nemzet halottjaként tettekk el azt, ki negyven évvel ezelőtt finom, de vértelen szimbólikus-regényeket írt. A *Revue des Deux Mondes* december 15-iki számában Paul Bourget mond róla rövid nekrológot.

Barrès azonban a Nemzeti energia regényei-nek befejezése után az irodalomban is alkalmazni kívánja új elveit, s ezzel új irányt szab a francia irodalomnak, de különösen a francia regénynek. Ezt az irányt, mely ma is vezetőszerepet játszik és melynek elve: a vidéki élet még kiaknázatlan témaival fölfrissíteni a kozmopolita francia irodalmat, *regionalizmusnak* szokták hívni. Barrès tehát szűkebbkörű hazájának, de különösen a volt Német-Lotaringiának társadalmi problémáit tárgyalja új — „A kelet bástyái” c. regénysorozatában, melyben nacionalizmusa egyszersmind a támadó „irredentizmus” művészi kifejezésévé változhat.

A témák, melyek most érdeklék, a következők: Egy elzászi családból származó orvosanhallgató önkéntesi évét Strassburgban szolgálja. Kezdetben rosszul érzi magát a német egyenruhában. Szökni akar. De csakhamar megérti, hogy neki feladata francia vérmérsékletét, érzés- és gondolkodásmódját megszerettetni társaival. Kitűnő katonára lesz belőle s följebbvalói már azt hiszik, hogy teljesen belesimult környezetébe. Csak amikor szolgál-

lati évének leteltével búcsút vesz hadnagyától, akkor tűnik ki, hogy a maga nemzeti érzését érintetlenül őrzi szívében (*Au service de l'Allemagne* 1905). — Colette teljesen francia hagyományok közt nevelkedik nagyanyjánál, Metz legrégebbi részében. Üres szobájukat egy fiatal német tanárnak adják bérbe s Asmus úr ezentúl sokat érintkezik szállásadóival, mert jól meg akar tanulni franciául. A német tanár és a francia leány megszeretik egymást, de Colette meggondolja, hogy régi ismerősei még csak köszöntésükre sem fogják méltatni, ha Frau Asmus lesz belőle és visszautasítja a tanár házassági ajánlatát.

S Barrès nyomán a kezdő írók egyszerre felfedezik, hogy Berryből, Gascogneból vagy Bretagneból kerültek Párisba s hogy szülőföldükön is akad sok földolgozásra méltó téma. A paraszt, kinek sorsa mindég oly mostoha volt a francia irodalomban, kit G. Sand idealizmusa, Balzac túlzó színezése (*Les paysans*) és Zola naturalizmusa (*La terre*) egyaránt meghamisítottak, most érdeklődésükkel találkozik.

A francia ifjúság lelkiállapota és világfölfogása így fejlődött negyven év alatt a dilettantizmustól addig, míg a nemzetiség és fajiság érzése váltak gerincévé; az önző magabazárkózástól a tettig. Ezt a változást kifejezik, mi több, irányítják Barrès regényei és munkássága. Ezért mondhatták, hogy Rousseau óta egy regényíró sem vetekedhet vele a kortársakra gyakorolt hatás dolgában. Ezért valóban nemzete halottja.

Kastner Jenő.